

KIRGIZ MASALLARINDA FAKİRLİK*

Prof. Dr. Nedim BAKIRCI*

Dr. Öğr. Üye. Hüseyin Kürşat TÜRKAN*

ÖZ

Kırgız Türkleri çok zengin halk bilimi malzemesine sahip Türk boylarından biridir. Özellikle dünyanın en uzun destanı özelliğini taşıyan Manas Destanı dikkate alındığında bu zenginlik daha iyi anlaşılacaktır. Kırgız Türklerinde destan anlatma geleneğinden sonra en çok sevilen ve anlatılan tür, masallardır. Masallar içerisinde anlatılan ortamın kültürüne ve masalı anlatanın hayatına dair pek çok unsuru bulmak mümkündür. Bu unsurlardan biri de fakirliktir.

Masal anlatma geleneği daha çok şehir dışındaki yerleşimlerde canlı olarak varlığını devam ettirdiği için masalı anlatan ve dinleyenlerin ekonomik durumlarının çok da iyi olduğu düşünülemez. Dolayısıyla anlatıcı, bu fakirliğini masallara yansıtacak ve masalarda fakir kahramanın zengin olması arzulanacaktır.

Türk dünyası masallarında pek çok konu işlenmiştir. Bunlardan birisi de fakirliktir. Bu fakirlik kavramı, daha çok zenginlik ve fakirlik zıtlığı üzerine kuruludur. Bu çalışmada Kırgız masallarından yola çıkarak fakirlik konusunun nasıl işlendiği ele alınıp değerlendirilecektir. Değerlendirmeye esas olan masalarda; fakirlerle zenginlerin mücadelesi, şımarık zenginlerin fakir bir kızla evlendirilip adam edilmesi, fakir bir adamın söz verdiği için asılmaya razı olacak kadar sözüne sadık olması, fakir bir adamın olağanüstü objelerle rahata kavuşması, fakir bir insanın aklını kullanarak zengin olması, çok yoksul olan bir babanın oğlunu pazarda satması ve oğlunun bir sihirbazın oyunlarını öğrenip anne ve babasını rahata kavuşturması, fakir insanlara zenginlerin zulmetmesi şeklinde fakirlik konusu işlenmiştir

Anahtar Kelimeler: Kırgız Türkleri, Kırgız masalları, fakirlik.

POVERTY IN KIRGHIZ FAIRY TALES

ABSTRACT

Kirghiz Turks is one of the richest Turkish tribes in the means of ethnological instruments. Specifically considering the Epic of Manas which is the longest one in the world, the richness would be understood better. Telling fairy tales is the most favourite tradition after telling epic in Kirghiz Turks. It is possible to apprehend the cultural atmosphere of the habitat and find instruments related to the life of tellers looking through the fairy tales. One of these instruments is poverty.

Since the fairy tales telling tradition still exists in the countryside, it can't be thought that the economic condition of the fairy tales tellers and listeners is good enough. Hence, the tellers reflect his /her poverty on the tales and will desire the poor hero of the tale to become rich.

Tales of the Turkish world have been covered in many subjects. One of them is poverty. This concept of poverty is based on wealth and poverty. On the basis of Kirghiz fairy tales, poverty notion will be dealt and analysed in this study. In tales based on evaluation; the struggle

* Bu makale, 17-20 Nisan 2017 tarihleri arasında Bişkek'te yapılan Orta Asya Sempozyumunda sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

* Niğde Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, nedimbakirci@hotmail.com, ORCID NO: 0000-0001-8672-9481

* Mustafa Kemal Üniversitesi, FEF, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. kursatogretmen@hotmail.com , ORCID NO: 0000-0002-6743-9056

of the poor and the rich, the spoiled rich to be married to a poor girl, a poor man is committed to hanging because he has promised to be hanged for his promise, a poor man to relax with extraordinary objects, a poor man using his mind to be rich, the father of a very poor father in the market and his son to learn the games of a wizard and his parents to relax, to poor people in the form of persecution of the rich are poor.

Keywords: Kirghiz Turks, Kirghiz Fairy Tales, Poverty.

Giriş

Yoksulluk hem kuramsal hem de yöntemsel açıdan incelenmesi zor bir konudur. Bilimsel etkinlik açısından hep bir zorluğa neden olan soyut kavram ile ampirik bulgular arasındaki uzaklık, yoksulluk çalışmaları söz konusu olduğunda daha kesin olarak kendini göstermektedir (Kaygalak, 2001: 124). Yoksulluk eskiden beri insanlığın en eski toplumsal sorunlarından birisidir. Ancak yoksulluğun geçmişi her ne kadar çok eskilere dayanıyor olsa da literatürde üzerinde görüş birliğine varılmış bir yoksulluk tanımından söz etmek güçtür. Yoksulluk, literatürü de genellikle yoksulluğun ne kadar tartışmalı bir konu olduğundan bahsederek giriş yapar. Zira tanımlar, yoksullara bakış açılarına göre farklı değerler sistemine sahip bir toplumsal yapıdan diğerine, zaman faktörünün de etkisi ile değişkenlik göstermektedir. Yoksulluk olgusunun mahiyetinde bulunan bu çok çeşitli ilişkiler ağı sebebiyle de tek tip bir tanım ve reçete ortaya koymak mümkün değildir (Aksan, 2012: 11).

Yoksulluk kavramı ile ilgili literatürde farklı görüşler yer alsa da, kavram ve türleri açısından bazı ortak noktalara rastlamak mümkündür. Her ne kadar ortak noktalar mevcutsa da yoksulluk ve zenginlik, sübjektif kavramlardır. Öyle ki, bu kavramlar kişiden kişiye, toplumdaki topluma değişiklik arz eder. Kişiden kişiye, zamana ve mekâna göre değişiklik gösteren bu kavramı ölçmek, her ülkede farklılık arz eden bu parametreleri evrensel bir ölçümle ortak bir yoksulluk tanımına ulaştırmak mümkün değildir (Taş-Özcan, 2012: 423). Yoksulluk, kavram olarak evrensel bir gerçektir; fakat burada neye göre ve kime göre sorusu karşımıza çıkar. Çünkü fakirlik somut verilerle ifade edilemeyecek bir kavramdır ve toplumla birlikte kişilere göre de farklılık gösterir.

Buradan hareketle Türkçe Sözlük'te yoksulluk: "*yoksul olma durumu, yoksuzluk, varyetsizlik, sefillik, sefalet, fakirlik, verimsizlik, yetersizlik*" olarak tanımlanmıştır (2011: 2601). Yoksulluk (Poorness) kelime olarak "*fakirlik, muhtaçlık, zayıflık, biçare olmak, adi, bayağı olmak*" anlamlarını içermektedir. Ekonomik yoksulluk durumunu anlatan yoksulluk kavramı ile ortaya çıkan olgular; muhtaçlık, bî-çarelilik ve zayıflık, kişinin kendini gerçekleştirme ve geliştirmesini sağlayan buna olanak tanıyan insan haklarının/temel kişi haklarının da yokluğunu ifade etmektedir (Kale, 2003: 72). Sözlük anlamıyla yoksul, yeterli düzeyde parası olmayan veya konforlu bir şekilde yaşamak için gerekli olan araçlara sahip olmayan kişidir. Yoksulluk kelimesi ise yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade etmektedir. Yaşamı sürdürmek için gerekli olan şeyler ise, içinde bulunulan topluma, çevreye ve koşullara bağlı olarak değişiklik göstereceğinden yoksulluk kavramı her zaman gözlemlenen durumla, standart (normatif) durumun karşılaştırılmasını gündeme getirir (Buz, 2003: 151). Yoksulluğun tanımı ile ilgili birçok görüş vardır. Genel anlamda yoksulluk sefalet ve fakirlik gibi anlamlara gelse de aslında çok daha fazlasıdır. Tanımlara baktığımızda

yoksulluğun maddi anlamı üzerinde durulmuştur; fakat yoksulluğun manevi anlamının da en az maddi anlamı kadar önemli olduğu burada ifade edilmelidir.

Genel olarak incelendiğinde yoksulluğun tanımlanması konusunda farklı düşünceleri Sema Buz, üç grupta toplamıştır:

1. Yoksulluk, kişisel kaynakların eksikliği ya da yokluğudur: Bu düşünceye göre yoksulluğun üstesinden gelmede hayati olan kaynaklara kişiler, çok az ya da hiç ulaşamazlar. Bu kaynaklar ise yaşamak için temel ihtiyaçlar, daha iyi bir yaşam standardına sahip olmak için maddi ve maddi olmayan şeyler ve kişisel olarak hayatını kontrol ettiğini hissetme anlamında katılım, vb. dir.

Bu düşünceye göre yoksulluk, hayatta kalma mücadelesi verebilecek kadar birikime sahip olmaya dayandırılmıştır.

2. Yoksulluk, sosyal yapı ve iç güçlerle ilişkilidir: Bu düşünce, yoksulların sosyal organizasyonunu ve yoksul toplumlardaki içsel güçlerin nasıl yoksulluğu yarattığını ve sürdürdüğünü açıklar.

3. Yoksulluk, dışsal güçler ve fırsat yapısının eksikliği ile ilgilidir: Buna göre topluma dikkat etmek gerekmektedir. Toplum, kişilerin yaşamlarını değiştirmeleri için fırsat yapıları oluşturur ve eğer bunu sağlayamazsa, yoksulluk ortaya çıkar (Buz, 2003: 152). Bu noktada yoksulluk kavramı ile birey ve toplum arasında bir ilişki vardır. Toplum, bireyler için uygun ortamlar oluşturur; fakat birey, bunu olumlu yönde değerlendiremezse yoksullukla karşı karşıya kalabilir.

Yoksulluğu meydana getiren değişik nedenler vardır._Bunları insan iradesi dâhilinde gelişenler ve insan iradesi dışında gelişenler şeklinde iki ana kategoride ele alabiliriz. Bununla birlikte konu üzerinde detaylı bir şekilde duran uzmanlar, yoksulluğu üreten etkenleri pek çok kategorik gruba ayırarak bunlarla ilgili çözümler üretmeye çabalamışlardır. Bu kategorik değerlendirmelerden birisine göre yoksulluk nedenleri üç ana kısımda ele alınabilir:

1. Bir kişi, bir veya birkaç aileyi etkileyen riskler: Hastalık, sakatlık, yaşlılık, vs.

2. Toplumun belirli bir kesimini etkileyen riskler: Şiddetli yağmur, hastalık salgını, terör, işsizlik, çevre kirliliği, ormanlardaki azalma, vs.

3. Geniş kapsamlı sosyal riskler: Savaşlar, depremler, kuraklık, sel, kasırga, sivil ayaklanma, ekonomik kriz, yüksek enflasyon, vs. (Topal, 2003: 384). Yoksulluğun hem toplumsal hem de bireysel nedenleri vardır.

Nedeni, boyutu ve türü ne olursa olsun sorunun en önemli yanı toplumun işleyişi üzerindeki olumsuz etkisidir. Doğrudan yoksulluğa yol açan nedenlerdeki değişimin ayrıntılı bir şekilde incelenmesi, yoksulluğun asıl nedeninin bireysel zayıflıklardan değil, ekonomik ve yapısal faktörlerle toplumsal olumsuzluklardan kaynaklandığını göstermektedir. Yoksulluğun toplumun kültürel ve toplumsal sermayesinden mahrum kalması durumunda, "*aidiyet*" ve "*kimlik*" sorunlarının derinleşmesi, yoksulluk şartlarını daha da kötüleştirilmektedir. Geçmişte daha çok bir "*acıma*" nesnesi olan yoksulluk, günümüzde bir dışlama, korku ve nefret kaynağı olarak tasvir edilmektedir (Subaşı,

2003: 265). Yoksulluğu meydana getiren nedenlere baktığımızda genellikle somut nedenler üzerinde durulmuştur. Diğer taraftan toplumsal psikolojik ya da bireysel nedenlerden pek söz edilmediğini görülür. Yoksulluk, sadece bireyleri değil; aynı zamanda toplumun genelini ilgilendiren bir sorundur. Yoksul bir toplumun ortaya koyduğu ürünlerle yoksulluk çekmeyen bir toplumun ortaya koyduğu ürünler arasında çok fark vardır. Söz konusu bu durum, yoksulluğun sadece bireyin değil; toplumun hatta tüm insanlığın sorunu olduğunu gösterir.

Yoksulluğun kavramsal mahiyeti ve boyutu, toplumların farklı sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeylerine göre değişebilmekte ise de, hayati sosyal risk taşıması açısından bütün toplumların en önemli ortak sosyal sorunudur. Yoksulluk denilince aklımıza çoğu zaman zenginliğin karşıtı olan fakirlik, yani sefalet, açlık, yokluk, muhtaçlık, hayatla sürekli mücadele, hayatta kalabilme savaşı, temel ve zorunlu ihtiyaçları yeterince karşılayamama, yeterli varlığa sahip olamama, kazançtan-gelirden mahrum olma ve geçici-kalıcı fakirlik zaruret (beklenilmeyen maddi zorluklardan dolayı ortaya çıkan çaresizlik ve sıkıntı) gelmektedir. Sosyal bilimlerde yoksulluk kavramı, çoğu kez ekonomik (maddi) boyutuyla, yani dar anlamıyla ele alınmaktadır. Buna göre yoksulluk, maddi yetersizlik veya güçsüzlükten başka bir şey değildir. Maddi yoksulluk, yeteri derecede kaynaklara veya bunların üzerinde tasarruf hakkına veya gücüne sahip olamamayı ifade etmektedir. Bu tanım dahi izaha muhtaçtır. Bu tanımdan yola çıkarak maddi yoksulluğu iki ana gruba ayırmamız mümkündür. Mevcut kaynakların ve varlıkların çok yetersiz olmasından dolayı insanın fizyolojik olarak hayatta kalmasına imkân tanımayan bir yoksulluk durumu. Kaynakların nispi yetersizliğinden dolayı toplum tarafından kabul edilebilir asgari bir hayat standardını yakalama fırsatı vermeyen bir yoksulluk durumu (Seyyar, 2003: 40-41). Maddi yoksulluk, genellikle gelişmemiş ülkelerde görülmektedir. Bu da bir insanın hem biyolojik hem de zihinsel gelişimini etkilemektedir. Yoksulluğun en belirgin sonucu açlıktır ve açlık, insanlar için yıkıcı bir unsurdur. Yoksulluk insanları fiziksel, sosyal, psikolojik ve bilişsel olarak etkiler. Buna bağlı olarak sağlık sorunları, psikolojik bozukluklar ve travmalar ortaya çıkmaktadır. Sosyal dışlanma, içe kapanıklık, depresyon, saldırganlık gibi psiko-sosyal sorunlar yoksulluğun bir sonucudur. İlaveten yoksulluğun sağlık ve hijyen açısından da insan hayatına büyük etkisi vardır.

Yoksulluğu bir tek bağlamda açıklamak zordur; çünkü ele alınan konunun hangi bağlamda yoksul olduğu da önemlidir. Yoksulluğu maddi ve manevi olarak iki grupta ele alınabilir, maddi yoksulluk gereken temel fizyolojik biyolojik ya da sosyo-ekonomik ihtiyaçların karşılanamamasına bağlı olarak oluşurken manevi yoksulluk daha çok duygular ve düşüncelerle ilgilidir. Günümüzde yoksulluk sadece finansal bir sorun gibi görülmektedir. Diğer yandan toplumda ve insan ilişkilerinde olan manevi yoksulluk kimsenin aklına gelmemektedir. Ekonomik yoksulluk; yoksulluk kavramının küçük bir alt başlığıdır; fakat günümüzde yoksulluk kavramının tanımınıymış gibi algılanmaktadır. Yoksulluk hemen hemen hayatımızın her yerinde karşılaşılabileceğimiz bir kavramdır.

Edebiyat ve edebiyata bağlı ürünler, her daim insanla ilgili olmuştur. Sosyo-kültürel bağlamda insanı etkileyen her faktör, doğal olarak edebî türlerde de yerini bulmuştur; çünkü edebiyat, insansız olmayacağı gibi insan da edebiyatsız olamaz. İnsan hayatına etki eden bu kavramlar, edebî türlere yansımıştır. Edebî eserlerde

dönemin özelliklerini ve toplum yapısını görmek mümkündür. Çoğu eser, yazıldığı dönemden ve ait olduğu toplumdaki bağımsız düşünülemez. Bu yüzden insan hayatının her alanında olan ve toplumların şekillenmesinde önemli bir rol oynayan yoksulluk kavramı edebî eserlerde de görülür. Edebiyatın birçok türünde karşımıza çıkabilecek yoksulluk -ki bu türler deyim, atasözü, hikâye, efsane, destan, türkü, ağıt, vd. olabilir.- bir anlatı türü olarak masallarda da görülmektedir. İnsanlığı böylesine derinden etkileyen söz konusu bu durum, pek çok Türk boylarının masallarında olduğu gibi Kırgız masallarında da yerini bulmuştur. Özellikle bu çalışmada, fakirlik kavramının Kırgız masallarında nasıl işlendiği tespit edildikten sonra bu tespitler ışığında fakirlik yorumlanmaya çalışılmıştır.

Kırgız Masallarında Fakirlik

Türk halk anlatmaları içerisinde en çok sevilen ve anlatılan metinler, masal metinleridir. Masallarda olaylar, hayal ürünü olmasına rağmen yaşadığımız hayatın içindedir ve gerçek hayattan izler taşır. Anlatıcı, belli bir topluluk karşısında metni anlatıyorsa o metin toplumsal bir anlam kazanır. Masal anlatıcısı da o topluluğun bir üyesi olması sebebiyle dinleyenlerin his ve düşünce dünyalarına tercüman olur ve toplumun ahlaki değerlerine göre masalı şekillendirir.

Türk dünyasında anlatılan masallarda kahramanlar ve olaylar genellikle zıtlıklar üzerine kuruludur. Masallarda iyiliğin-kötülüğün, güzellik ile çirkinliğin, zenginlik ile yoksulluğun bir başka deyişle olumlu ile olumsuzun mücadelesi anlatılır. İyi olan başlangıçta başarısız gibi görünse de sonuçta zafere ulaşır. İyiler, mükâfatlandırılır; kötüler ise muhakkak cezalandırılır. Masallarda çile çekmeden sabır sınanmadan mutluluğa ulaşamaz. Mutluluk belli bir emek karşılığı, belli bir mücadele sonucu kazanılır (Bakırcı, 2015: 147).

Masal anlatma geleneği daha çok şehir dışındaki yerleşimlerde canlı olarak varlığını devam ettirdiği için masalı anlatan ve dinleyenlerin ekonomik durumlarının çok da iyi olduğu düşünülemez. Dolayısıyla anlatıcı, bu fakirliğini masallara yansıtacak ve masallarda fakir kahramanın zengin olması arzulanacaktır. Bu düşünce bütün Türk boylarında olduğu gibi Kırgız masal anlatıcıları için de geçerlidir. Kırgız masalları içerisinde özellikle gerçekçi masalların pek çoğu zengin fakir çatışması üzerine kurulmuştur. Masalların hemen hepsinde zenginlerle fakirler arasındaki sosyal ilişkiler, zıtlıklar ve mücadeleler anlatılır.

Çalışmada Zekeriya Karadavut'un *Kırgız Masalları* (Konya 2006) adlı eseri esas alınmış ve eserde yer alan 46 metin içerisinde "*Sayatçı Comotoy, Tilkinin Dünürcü Oluşu, Han ile Sayatçı, Uyanık Fakir, Hilekâr Çocuk, Boz Atmaca, Akıllı Kız ve Kötü Çoban*" adlı masal metinlerinde fakirlik konusu işlenmiştir.

Metinlerde, fakirlerle zenginlerin mücadelesi, şımarık zenginlerin fakir bir kızla evlendirilip adam edilmesi, fakir bir adamın söz verdiği için asılmaya razı olacak kadar sözüne sadık olması, fakir bir adamın olağanüstü objelerle rahata kavuşması, fakir bir insanın aklını kullanarak zengin olması, çok yoksul olan bir babanın oğlunu pazarda satması ve oğlunun bir sihirbazın oyunlarını öğrenip anne ve babasını rahata kavuşturması, fakir insanlara zenginlerin zulmetmesi gibi unsurlar çerçevesinde fakirlik konusunun işlendiği söylenebilir.

Kırgız masallarından Sayatçı Çomotoy, Tilkinin Dünürücü Oluşu ile Boz Atmaca adlı masalarda fakir kahramanlar hayvanlara iyilik ederler. Hayvanlar da bu iyiliğe karşılık fakir kahramanların zenginleşmesini sağlarlar. Sayatçı Çomotoy (Karadavut, 2006: 137-138) adlı masalda Çomotoy fakir bir adamdır. Hayatını zar zor idame ettirir. Bir gün hanımıyla evinini önünde otururken bir kuzgun yanlarına gelir. Kuzgun, oradan buradan konuşurken aniden ağlamaya başlar. Bunun üzerine Çomotoy kuzguna niçin ağladığını sorar. Kuzgun da yavrularının yuvadan düşüp öldüklerinden dolayı ağladığını söyler. Fakir adam karısından bir ip ister ve kuzguna verir. Bu iple yavrularını ayaklarından yuvaya bağlamasını söyler. Kuzgun, söyleneni yapar. Yavrular kendi başlarına uçuncaya kadar ölmeden yaşarlar. Bunun üzerine kuzgun fakir Çomotoy'a iyiliğine karşılık hediye vermek gerektiğini karısına ifade eder:

“Şimdi Çomotuy'un yaptığı iyiliğe karşılık vermemiz gerekir.” (Karadavut, 2006: 138) diyerek Yavrularını Gevher Dağı'na gönderip oradan aşık büyüklüğünde cevherler getirir ve Sayatçı Çomotoy'a hediye olarak verir. Sayatçı Çomotoy kuzgunun bu davranışına çok memnun olup ona hayır dua eder.

Tilkinin Dünürücü Oluşu (Karadavut, 2006: 146-151) adlı masal da ise fakir bir avcı, sürekli tuzak kurup yakaladığı kuşlar ve hayvanlarla geçimini temin eder. Bir gün tuzağına bir tilki düşer. Tilki, hayatını bağışlamasına karşılık onu zengin yapacağını söyler. Bunun üzerine avcı, tilkiyi serbest bırakır. Tilki, çeşitli hilelerle hanın kızına dünürücü gider. Han avcının çok zengin olduğunu düşünerek kızını fakir avcıya verir. Tilki, fakir avcıya:

“Sözümü yerine getirdim. Bu ev yılan padişahının evidir. O, sizlerden kokup köknar ağacının tepesine saklandı. Yılanı öldürürsen ev senin olur. Karınca gibi kaynayan malların mülklerin hepsi sana kalır.” der (Karadavut, 2006: 151). Fakir adam, tilkinin söylediklerinin aynen yapmış ve yılan padişahının bütün mallarına sahip olmuş ve böylece zengin olup karısıyla gününü gün etmiştir.

Boz Atmaca (Karadavut, 2006: 304-311) kuş eğitmeni ve kuşla avcılık yapan fakir bir adamın tuzağına boz bir atmaca düşer. Ömür boyu esir olacağını anlayan boz atmaca, fakirle anlaşma yapar. *“Sen beni bırak. Bu iyiliğini hiçbir zaman unutmam. Ne istersen onu veririm.”* (Karadavut, 2006: 305) diyerek serbest kalır. Bir gün fakir adam, daha fazla geçim sıkıntısı çekince boz atmacayı hatırlar ve atmacanın yaşadığı yere gider. Boz atmacadan kara kazanı ister. Atmaca da kazanı dostuna verir. Kazan, sihirli olduğu için fakir adam hangi yemeği isterse kazan pişirmektedir. Sonra fakir adam, boz atmacadan eski sandığı ister, Atmaca onu da verir. Sandık da sihirlidir. Sandığa *“Senin ağzından sığır, at, koyun ve deve çıksın”* (Karadavut, 2006: 309) deyince hemen dört çeşit mal çıkarmış. Hem kazanı hem de sandığı bir köyde rastladığı çocuklara emanet verir. Çocuklar, her iki nesnenin de sihirli olduğunu anlayınca kazan ve sandığı değiştirirler. Daha sonra fakir, boz atmacadan tokmağı ister. Boz atmaca da fakir dostunun isteğini geri çevirmez. Tokmağı verir, tokmak da sihirlidir. *“Vur tokmak.”* (Karadavut, 2006: 311) deyince karşısındakine vurmaya başlayan bir tokmaktır. Fakir adam, elinden alınan sihirli nesnelere tokmağın yardımıyla geri alır ve zengin bir hayat sürmeye başlar. Fakir olan adam, boz atmacanın yardımıyla zengin bir hayat yaşamaya başlar. Ancak eski hayatını unutmaz. Çevresinde yaşayan fakirlere de yardım etmeyi unutmaz.

Görüldüğü gibi her üç masalda da fakir olan kahramanların yaptığı iyiliğe karşılık hayvanların onlara yardım ederek zengin olmaları söz konusudur.

Han ile Sayatçı (Karadavut, 2006: 284-293) adlı bir başka Kırgız masalında Han, zengindir. Fakir olan halkına zulmeder. Halktan birinin kendisi gibi zengin olmasını istemez. Ancak halk arasında Sayatçı Çomotoy diye bir adam vardır. Bütün kuşdillerini bildiği için kuşların yardımıyla Han'dan daha zengin konumundadır. Çomotoy bu zenginliğini fakir halkla da paylaşır. Han, bir tellal gönderip kim Sayatçı Çomotoy'dan altın, gümüş ve gevher almışsa derhal Han'ın hazinesine getirmesini halk arasında çıkırttırır. Bunun üzerine halk, kendi aralarında *"Hazine sadece Han'a lazım, bizim gibi fakir fukaralara altının, gümüşün ne gereği var."* (Karadavut, 2006: 289) şeklinde konuşurlar. Buradan da anlaşılıyor ki Han, zenginliğin sadece kendisine mahsus olduğunu düşünür, halk ise Han'ın kendilerinin refah ve huzur içerisinde istemediğini anlarlar. Halk Sayatçı Çomotoy'u zalim Han'ın elinden kurtarmak için ellerindeki altın, gümüş, gevher ne varsa Han'a veriler ve hanın hazinesi dolup taşar. Han, yine de tatmin olmaz, Çomotoy'u ölümsüzlük suyunu getirmezse idam edecektir.

Masalın sonunda Çomotoy'un idamdan kurtulmasını sağlayan Suna kuşudur. Suna kuşu, zalim ve zengin Han'ın komşu ülkenin Han'ı tarafından öldürüleceğini, ölümsüzlük suyunu bulmak için Han'dan zaman istemesini söyler. Han, öldürülür. Çomotoy, fakir halka tarafından Han seçilerek ödüllendirilir.

Uyanık Fakir (Karadavut, 2006: 294-297) adlı masalda ise yukarıda olduğu gibi zalim bir Han ve onun karşısında fakir bir adam vardır. Han, bir yıl içerisinde Hz. Hızır'ı bulup getirene bir tabak altın vereceğini söyler. Fakir adamın hanımı altınları gidip almasını istemiş; ancak adam, bu duruma karşı çıkmış. Bunun üzerine hanımı; *"Üstümüzde dikili bir evimiz, giymeye giyeceğimiz ve yemeye yiyeceğimiz olmadıktan sonra, ne fark eder ki zaten bir yıl içerisinde ölürüz. Hiç olmazsa o zaman kadar yiyip içelim, git getir."* der (Karadavut, 2006: 295). Kadın, bu ifadelerle fakirliklerinin derecesini ortaya koyar. Zaten Hızır'ı bulamazsa bir yıl içerisinde açlıktan öleceklerdir.

Fakir bir adam karısının baskısıyla Han'a gidip bir yıl içerisinde Hızır'ı getireceğini söyleyerek altınları handan alıp gününü gün eder. Sürenin dolacağı son gün fakir adam, dağda rastladığı bir adamı Hızır diye Han'a getirir. Fakir adam herkesin gözünü kapamasını ister. Han ve çevresindekiler gözlerini kapatınca fakir adamın işaretiyle diğer adam saraydan çıkıp gider. Fakir adam bu oyun sayesinde Han'ın gazabından kurtulur. Masalda fakir bir adamın karısının zorlamasıyla Hızır'ı getirme karşılığında Han'ın altınlarını alması söz konusudur. Fakir adam ve karısı, o kadar yoksuldur ki Hızır'ı bulamayacağını ve sonunda ölüm olacağını bildiği hâlde Han'ın altınlarını harcamıştır.

Hilekâr Çocuk (Karadavut, 2006: 300-303) adlı masalda yetim bir çocuk, Bağdat sokaklarında dilencilik yaparak yarı aç yarı tok bir şekilde yaşar. Bir gün ihtiyar bir adam fakir olmasına rağmen çocuğu evlatlık alır. İhtiyar adam, oğlana hırsızlık yaptırarak çocuğu hırsızlığa alıştıtır. Masalda yoksulluğun insana hırsızlık yaptıracak kadar kötü bir unsur olduğu gösterilmiştir. Çocuk da çocuğu alan ihtiyar da fakirdir. Fakirlik, ihtiyarı o kadar etkilemiştir ki evlatlık aldığı çocuğa hırsızlık yaptırmıştır. Yani bir anlamda fakirliğin insanlara kötü işler yaptırdığı, kötü yola sevk ettiği söylenebilir.

Kırgız masallarından Akıllı Kız (Karadavut, 2006: 332-339) adlı masalda adil bir Han, kırk yıl hanlık yaptıktan sonra halktan birini yerine seçmek ister ve yanındakilere şöyle der: “*Benim on bir yıllık yoldaşım olan aksungurum var. Ben öldükten sonra üç gün yem yemez, kanatlarını kıpırdatmadan yatar. Dördüncü gün Han, beslediği Sungur kuşunu üç gün aç bırakır, dördüncü gün halkı toplayıp Sungur’a yem verip uçurursanız o, gidip birinin başına konar. Onu han seçip Sungur’u ona veriniz.*” (Karadavut, 2006: 333). Han ölünce Han’ın dediği gibi yapmışlar. Kuşu uçurmuşlar. Sungur gidip fakir bir koyun çobanının başına konmuş. Bunun üzerine halk, koyun çobanını han yapıp Aksungur’u da yeni seçtikleri Han’a vermişler.

Çoban, Han olunca elinde olmayan fakirlere mal bölüp verir. Hazinedeki gıyeceklerden fakirlere dağıtır. Çoban, fakirliğin ne olduğunu, nasıl sıkıntılar yaşattığını bildiği için han seçilir seçilmez ilk işi, açları doyurup çıplakları giydirmiştir. Zira Türk kültüründe Han’lar, toylar düzenleyip açları doyurur, çıplakları giydirir, borçluyu borcundan kurtarırdı. Bu geleneğin anlatıcı tarafından masal metnine dâhil edildiği görülmektedir.

Masalın devamında han seçilen çoban, evlenmek ister. Bunun için çeşitli bilmeceler sorar. Bu bilmecelerin cevaplarını kim söylerse onunla evleneceğini belirtir. Han’ın sorduğu bilmecelerin cevaplarını zenginlerin kızlarından hiçbiri bilemez. Bilmecelerin cevaplarını Han gibi fakir mi fakir olan bir kız bilir. Bunun üzerine Han, bu fakir kızla nikâhlanıp evlenir. Masalların en önemli özelliklerinden biri, fakir kahramanın akli ile olayların üstesinden gelip zengin olmasıdır. Burada yer alan fakir kız, çok akıllı bir kızdır. Kız, Han’ın sorduğu bilmeceleri aklını kullanarak çözer ve Han ile evlenerek zengin olur.

Fakirlik konusunun işlendiği başka bir masal da Kötü Çoban (Karadavut, 2006: 364-379) adlı masaldır. Bu masalda, eğlenceden başka bir şey düşünmeyen bir Han, kırk yiğidine otun, kuşun ve adamın işe yaramayanını bulup getirmelerini emreder. Kırk yiğit otun, kuşun ve adamın işe yaramazını bulurlar. Bu yaramaz adam çirkin, zayıf ve üstü başı perişan bir çobandır. Han, huzuruna çıkan çobana niçin işe yaramaz olduğunu sorar. O da “*Hanım, benim kurulu bir evim, dikili bir ağacım yok. Çoluk çocuğum yoksa, kendim otuz yıldan beri birinin koyunlarına bakıyorsam, bu daha bir şey değil, üstümdeki elbiseleri onaramıyorsam, Puhu kuşu gibi saçı başı birbirine karışmış bir şekilde dolaşıyorsam ben değil de kim işe güce yaramaz olsun. Elbette benim işe güce yaramaz.*” (Karadavut, 2006: 369) der. Ancak Han, bu fakir adamın sıradan bir adam olmadığını anlar. Hanlığını çobana vermek ister; ancak çoban, bu vazifeyi kabul etmez. Han, fakir çobandan olmayacak işler yapmasını ister. Çoban, aklını kullanarak Han’ın isteklerini yerine getirip rahata kavuşur. Masal kahramanı fakir çoban, deli Han’ın isteklerini aklını kullanarak yerine getirir ve sıkıntılı günlerinden böylece kurtulmuş olur.

Sonuç

Türk dünyası masallarında pek çok konu işlenmiştir. Bunlardan birisi de fakirliktir. Bu fakirlik kavramı, daha çok zenginlik ve fakirlik zıtlığı üzerine kuruludur. Bu zıtlık, Kırgız masalları için de geçerlidir. Fakirlik kavramının masallarda işlenmesinin sebebi masalların ortaya çıktığı ve anlatıldığı toplumun yapısından kaynaklandığı

düşünülebilir. Kırgız masal anlatıcıları da toplumsal bir konu olan fakirliği masallara yansıtmışlardır.

Kırgız masallarında kahramanlık çizgilerini taşıyan insanların çoğu fakirdir. Onlar her türlü zorluğu ve hainliği akıllarıyla alt ederler. Bunu yaparken de sabırla ve düşünerek her adımını atarlar. Bu kahramanlara karşı koyan zenginler, padişahlar, hanlar ve onların yardımcıları vardır. Zengin olma, rahata kavuşma, padişah kızını alma ve bununla beraber padişahlığı da ele geçirme ideali Kırgız masallarındaki kahramanların en büyük ideallerinden birisidir.

Sonuç olarak değerlendirmeye esas olan masallarda; fakirlerle zenginlerin mücadelesi, şımarık zenginin fakir bir kızla evlendirilip adam edilmesi, fakir bir adamın söz verdiği için asılmaya razı olacak kadar sözüne sadık olması, fakir bir adamın olağanüstü objelerle rahata kavuşması, fakir bir insanın aklını kullanarak zengin olması, çok yoksul olan bir babanın oğlunu pazarda satması ve oğlunun bir sihirbazın oyunlarını öğrenip anne ve babasını rahata kavuşturması, fakir insanlara zenginlerin zulmetmesi şeklinde fakirlik konusu işlenmiştir.

KAYNAKLAR

AKSAN, Gamze (2012), "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya, s. 9-19.

BAKIRCI, Nedim (2015), "Türk Masalları Üzerine", *Türk Dünyası Araştırmalar*, Sayı 218, Eylül-Ekim, s. 143-154.

BUZ, Sema (2003), "Yoksulluk ve Göç", *Yoksulluk Sempozyumu*, C.2, İstanbul: Bilge Yayınları, s. 150-161.

DEMİRCİ, Emin Yaşar (2003), "Yoksulluğun Tüketilmesi", *Yoksulluk Sempozyumu*, C. 1, İstanbul: Bilge Yayınları, s. 14-20.

KALE, Nesrin (2003), "İnsan Hakları Bağlamında Yoksulluk", *Yoksulluk Sempozyumu*, C.1, İstanbul: Bilge Yayınları, s. 70-79.

KARADAVUT, Zekeriya (2006), *Kırgız Masalları*, Konya: Kömen Yayınları.

KAYGALAK, Sevilay (2001), "Yeni Kentsel Yoksulluk, Göç ve Yoksulluğun Mekânsal Yoğunlaşması: Mersin Demirtaş Mahallesi Örneği", *Praksis*, Sayı 2, Bahar, s. 124-172.

SEYYAR, Ali (2003), "Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele", *Yoksulluk Sempozyumu*, C.1, İstanbul: Bilge Yayınları, s. 38-69.

SUBAŞI, Necdet (2003), "Yoksulluğun Muğlak Dinselliği", *Yoksulluk Sempozyumu*, C.2, İstanbul: Bilge Yayınları, s.262-279.

TAŞ, H. Yunus-Özcan, Selami (2012), "Türkiye'de ve Dünyada Yoksulluk Üzerine Bir Araştırma", *International Conference on Eurasian Economies*, 11-13 Ekim, Kazakistan: Turan Üniversitesi Yayınları, s. 423-430.

TOPAL, Şevket (2003), "Kadına Olumsuz Etkileri Açısından Yoksulluk Problemine İslam Perspektifinden Genel Bir Bakış", **Yoksulluk Sempozyumu**, C.2, İstanbul: Bilge Yayınları, s.378-388.

Türkçe Sözlük (2011), Ankara: TDK Yayınları.